

Populárnovedný  
časopis  
pre jazykovú  
kultúru  
a terminológiu

Orgán  
Jazykovedného  
ústavu  
Ludovíta Štúra  
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR  
PhDr. Gejza Horák, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR  
Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

V. Betáková, CSc., PhDr. G.  
Horák, CSc., PhDr. J. Horec-  
ký, DrSc., I. Masár, J. Ma-  
tejčík, CSc., PhDr. J. Oravec,  
CSc., K. Palkovič, doc. PhDr.  
J. Ružička, DrSc., J. Sabol, E.  
Smiešková, M. Urbančok

REDAKCIA  
Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

Pri význačnom jubileu . . . 289  
Ruskí spisovatelia o jazyku . 290

\*\*\*

Čítame Slovník slovenského ja-  
zyka . . . . . 291  
J. Findra, K problému ume-  
leckého prednesu . . . . . 296

## Diskusie

Š. Peciar, Kvantita prídav-  
ných mien vzoru *pávi* . . . 300

## Rozličnosti

Brázdiaci stroj — rezačí stroj  
(rezačka). J. Horecký . . . 304  
O slove *skanzen*. Š. Micha-  
lus . . . . . 304  
Liška — lišok, lišta — lištat.  
J. Jacko . . . . . 306  
Kozmodróm, nie 'kozmodrom'.  
L. Dvonč . . . . . 307  
Nezneužívajme zápor! Š. Pe-  
ciar . . . . . 308  
Expozícia — expo — ex.  
O. Schulzová . . . . . 309  
'Osemtorčatá' — osmorčatá.  
L. Dvonč . . . . . 310

## Zprávy a posudky

Nový bojovník za kultúru ja-  
zyka J. Horecký . . . . . 312  
O cestovnom poriadku na rok  
1967—68. J. Ružička . . . . 313  
Kultúra slova v právnických  
textoch. Š. Sabol . . . . . 314

## Spytovali ste sa

Menej presvedčivý. E. Smieš-  
ková . . . . . 316  
Oveľa viac — nie 'ďaleko viac'.  
J. Prokop . . . . . 316

## Pri význačnom jubileu

Nie je neznáme, že náš národ v ťažkých chvíľach upieral svoj zrak na východ a v existenčnom zápase posilňoval sa pozitívnymi hodnotami svojho východného slovanského brata. Do roku 1917, ale aj neskôr, prisvojovanie duchovných hodnôt Ruska bolo podmienené predprevratovou ideológiou slovenských vzdalencov, ktorej zmysel bol v záchrane katastrofálne ohrozeného malého národa. Predovšetkým podľa tohto úsilia prispôbovali sa aj naše vzťahy k Rusku. S dôverou sme sa naň obracali aj po víťaznej revolúcii, keď SSSR nielen ponaprával krivdy navrhované na vlastných národoch, ale keď svojim veľkým príkladom zasvietil aj na cestu národov celého sveta.

V porovnaní s minulosťou (s tou dávnejšou i nie celkom dávnu) pociťujeme naše dnešné vzťahy k ruským duchovným prúdom ako prelom, ako novú realitu: spestrila sa ich paleta, narástla intenzita, preniká nimi duch neformálneho priateľstva. Takto je to aj v oblasti jazykovedy a jazyka. Tu je poučné a dôveryhodné zároveň, že sa zúčtovalo s dogmatickým výkladom jazyka ako s nevýznamnou epizódou vo vývine jazykovedy; sovietska jazykoveda ako celok zahľadza neprijemné trhliny, ktoré v tomto období vznikli vo vážnej jazykovednej práci. Dobré to vidieť najmä z toho, že v SSSR sa hĺbejšou a sústredenou prácou rozpracovalo niekoľko originálnych prístupov v odbore automatického prekladu, matematického modelovania jazyka atď. Pravda, pozornosť i naďalej pútajú otázky tzv. klasickej štruktúrnej jazykovedy, a ako svedčí novovydaný časopis *Russkaja reč*, i otázky jazykovej kultúry.

Pri význačnom jubileu, ktoré v tomto roku oslavujeme s národmi SSSR, si želáme, aby hodnoty utvorené v obrodzujúcom ovzduší, boli živým podnetom aj pre nás.

Redakcia

Umenie spolu s jazykom je jeden z nástrojov styku, a preto i pokroku, t. j. pohybu ľudstva vpred k dokonalosti. Reč umožňuje ľuďom súčasných žijúcich pokolení poznať všetko, čo získali skúsenosťou a premýšľaním predchádzajúce pokolenia a najlepši pokrokoví ľudia tých čias.

L. N. Tolstoj

★

Ak nevieš vládnuť toporom, strom nezotneš. A veď aj jazyk je nástroj — hudobný nástroj — a treba sa učiť ľahko a pekne ním narábať.

Rozhodujúcu úlohu v práci nie vždy hrá materiál, ale vždy majster. Z brezového polena možno urobiť porisko a možno umelecky vyrezať krásnu figúru. Ale aj porisko nie každý môže urobiť dosť dobre: treba poznať vlastnosti materiálu.

Treba sa učiť jazyk, treba rozšíriť svoju slovnú zásobu, učiť sa odievať svoje dojmy do dokonalejšej formy, do jasnej, jednoduchšej, presnej formy. A to bude to, čo sa vyžaduje.

M. Gorkij

Štandardnosť noriem výslovnosti je nevyhnutná takisto, ako aj štandardnosť noriem ortografie. Narušenie týchto noriem, pokazená výslovnosť je príznakom negramotnosti a nekultúrnosti...

Ten, kto verejne hovorí, musí bezchybne ovládať spisovnú výslovnosť, lebo zodpovedá i za jazykovú výchovu a vzdelanie nás.

A. Jefimov

\* Z príležitosti 50. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie uverejňujeme namiesto rubriky Hlasy kultúrnych pracovníkov.

## Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu L. Štúra: J. Doruľa, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.<sup>1</sup>

**bravčo** — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Doklad máme od Ondrejova: (*Jerguš*) *dvíhal Rudka*. „Čo sa váľaš, ty *bravčo*!“ So zreteľom napr. na analogicky utvorené slovo *končo*, ktoré sa v SSJ hodnotí ako zriedkavé hypokoristikon, pokladáme za primerané hodnotiť rovnako aj slovo *bravčo*. Je to spisovné slovo s príznakom hypokoristickosti a zriedkavosti.

**brekot, brekotaf** — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slová. Použili ich spisovatelia Vámoš a Ondrejov. Doložené sú slabšie. Ale i tak, so zreteľom na zvukomalebnú oblasť, v ktorej sa o spisovnosti a nespisovnosti rozhoduje ťažšie, by sme za primeranejšie pokladali hodnotiť slová *brekot*, *brekotaf* ako spisovné, ktoré popri synonymách *škrekot*, *škrekotaf*, *kvákať*, *křkať* majú príznak zriedkavosti.

Poznámka. Slovo *brekotaf* uvádzajú v hesle *brekať* bez poznámky aj Pravidlá slov. pravopisu (8. vyd., 1967). Oproti vydaniu z r. 1940 sa tu (už od vydania r. 1953) vynecháva slovo *brekot*. Sloveso *brekať*, ktoré sa v PSP uvádza ako heslové slovo, sme však v našom materiáli nenašli. Neuvádza ho ani SSJ. Zo starších slovníkov, ktoré sme prezreli (Bernolák, Pechány, Kálal, Tvrď), ho uvádza iba slovník A. Jánošíka — E. Jónu s výkladom „kvákať (o žabách)“. Doklad sa však neuvádza, hoci je inak tento slovník prísne dokladový. Podľa tohto zistenia by sa teda v PSP malo sloveso *brekať* vypustiť a slovo *brekot* by sa mohlo doplniť znova.

<sup>1</sup> Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle nášho časopisu.

**brezavý** — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „strakato biely (ako breza)“ a dokladá ho Podjavorinskou (*brezavé voľy*) a Rázusom (*brezavá krava*). Slovo *brezavý* je utvorené podľa toho istého slovtvorného modelu ako napr. dobre doložené a nepochybne spisovné slovo *strakavý*. Pokladali by sme teda za primerané hodnotiť aj prídavné meno *brezavý* ako spisovné slovo s príznakom zriedkavosti.

**brezovica** — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo s významom „brezová palica, brezový prút, brezovec“. Niekoľko dokladov naň máme od Hronského z knihy Tomčíkovci. Napr.: *A že už mal brezovicu v ruke zaučenú, nuž Eva nestačila sa ani spamätať, začalo sa zle robiť s ňou.* Slovo *brezovica* je utvorené rovnako ako slovo *lieskovica*, ktoré je bezpochyby spisovné. Rovnako treba hodnotiť aj podstatné meno *brezovica*. Je to spisovné slovo s príznakom zriedkavosti.

**brezuľa i brezuľka** — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slová s významom „farba z brezovej kôry“.

1. Spracovanie významovej stránky nie je adekvátne. Vychádzalo sa pri ňom zrejme z tohto dokladu: „*Najprv sa „štumfy“ farbili „brezuľou“ (čierna farba z brezovej kôry, ktorá nepúšťala vôbec farbu) a dnes umelými, už nie tak osvedčenými farbami.* (A. Polonec, *O klobočníctve v Turci*, Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, roč. 31, str. 82). Vo výklade v SSJ i v uvedenom doklade ide o rovnaký omyl. Spôsobila ho podoba *brezuľa, brezuľka*, ktorá je výsledkom ľudovej etymológie. Súvis so základom *brez-* (ktorý je napr. v slove *breza*) je teda iba zdanlivý.<sup>2</sup> Jasne o tom presviedča napr. spracovanie slova *brezuľka* v Bernolákovom Slowári. Tu sa popri synonyme *Brezulkowé Drewo* a druhoch (*Čerwená Brezuľka, Svetlá Brezuľka*) uvádzajú aj latinské, maďarské, nemecké a české ekvivalenty: lat. *bersilium*, nem. *Bresilienholz, Bresilien*, maď. *festőfa, forgáts*, čes. *Prísilowí Drewo*. Je jasné, že naše slová *brezuľa, brezuľka* vznikli ľudovou etymológiou od slov so základom *bresil-*, ktorý je v nemeckých názvoch *Bresilienholz, Bresilien*. Do úvahy prichádza aj latinské *bersilium*. Jungmann vo svo-

<sup>2</sup> V našom materiáli poukazuje na to doklad z Viestovho Železničného slovníka (1919), v ktorom slovo *brezuľa* prekladá nemeckým *Färbenholz*. V Káralovom slovníku sa slová *brezuľa, brezuľka* spracúvajú takto: 1. brazílske drevo, drtiny, barvivo z tohoto dreva (na barvení vajec); 2. brezová šťava. V slovníku Jánošíka — Jónu je výklad: „strom (*Hematoxylon campechianum*). (Má byť *Haematoxylon campechianum*). Tvrdý má taký istý údaj (od neho ho prevzali aj Jánošík — Jóna).

jom slovníku českú podobu *prisila* vykladá a vysvetľuje obdobne ako Bernolák. Uvádza aj moravskú podobu *březalka* a slovenskú *brezuľka*. Slovo *prisila* etymologizuje takto: „*brasa*, portugalice = uhel ťažený, odkiaľ země *Bresil* (*Brasilie*), a drevo *prisila* gakoby *bresila* nazváno“.

*Brezuľa/brezuľka* teda nie je „farbivo z brezovej kôry“. Adekvátny výklad by mohol byť takýto: drevo dovážané z Brazílie, z ktorého sa v minulosti získavalo farbivo najmä na farbenie textílií.

2. Hodnotenie slova *brezuľa/brezuľka* ako nespisovného (ľudového) nepokladáme za primerané. Pretože ide o postup, ktorý vo farbiarstve patrí minulosti, myslíme, že ide o slovo, ktoré treba pokladať za spisovný historizmus.

**brid<sup>2</sup>** — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové nesklonné prídavné meno s významom „špinavý, hnusný, odporný“. Za primeranejšie pokladáme hodnotiť takéto použitie slova *brid* ako spisovné expresívne, v podstate rovnaké ako sa v takejto funkcii používajú napr. slová *špina, sviňa* (*sviňa človek, špina chlap*).

Poznámka. Ďalší dôvod môže byť aj to, že podstatné meno *brid<sup>1</sup>* aj SSJ pokladá za spisovné. V tejto súvislosti vzniká aj otázka, či bolo treba slovo *brid<sup>2</sup>* (adjektívum) oddeľovať od slova *brid<sup>1</sup>* (substantívum), ktoré sa spracúva ako variant slova *brud*, ako homonymum. Nevidíme tu totiž takú vzdialenosť významu ako pri dvojici *mrcňa<sup>1</sup>* (zdochlina, mrcina) a *mrcňa<sup>2</sup>* (zlý, nedobry; napr. *mrcňa človek*). Adjektívne použitie slova *brid* sa nám teda vidí bližšie k aktuálnemu použitiu substantíva na mieste adjektíva (typ *špina chlap*).

**bridoš** — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „špinavý človek, špinavec, hnusník“. S prihliadnutím na to, že sa iné slová so základom *brid* — (*brid<sup>1</sup>, bridký, bridit, bridit sa, bridivý*) nepokladajú za nespisovné a že ani príponu *-oš* nemožno v slovách ako *handroš, kabátoš, chytroš, hruboš, dlhoš* hodnotiť ako výlučne nárečové<sup>3</sup>, je adekvátne slovo *bridoš* pokladať za spisovné, a to expresívne slovo. O nárečovosti nesvedčia ani doklady. Vzhľadom na to, že ich je pomerne málo (dva od Rysulu, jeden od Felixu), treba tomuto slovu pripísať ešte príznak zriedkavosti.<sup>4</sup>

<sup>3</sup> Uvádzame príklady na desubstantíva i na deadjektíva, lebo nie je celkom jasné, či slovo *bridoš* je utvorené od substantíva alebo od adjektíva. SSJ jednotlivé slová hodnotí takto: *handroš* ako nárečové, *kabátoš* ako zastarané pejoratívne, *chytroš* ako nárečové, *hruboš* ako expresívne zriedkavé, *hrdoš* ako expresívne zriedkavé.

<sup>4</sup> Máme ešte jeden doklad z novej politickoagitačnej literatúry: *Všetci sú z hľadiska školenosti prosto taraji a bridoši*. Myslíme však, že tu použitie slova *bridoš* treba vysvetľovať v súvisi s českým *brídil*.



**brnieť; brnieť sa** — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slová s významom „černieť, tmavnúť“ (Plávka: *Spod perí, na ktorých už brniejú budúce fúziky, zablyští sa rad bielych zubov.*); černieť sa, temnieť sa (Švantner: *Tá (medza) sa ešte brnie ako rozťahnutá čierna odevda.*). Na tieto slová máme okolo 25 dokladov. Použila ich veľká škála starších i mladších autorov (Kukučín, Hviezdoslav, Vajanský, Vansová, J. Kráľ, F. Kráľ, Plávka, Gabaj, Švantner, Zúbek). Doklady nesvedčia o krajovosti (nárečovosti) ani z hľadiska zámeru alebo účinku, ani z hľadiska pôvodu autorov. Za primerané pokladáme slová *brnieť; brnieť sa* hodnotiť ako spisovné, ktoré sú oproti bežným, neutrálnym synonymám *černieť, tmavnúť; černieť sa, temnieť sa* trochu expresívne.

Poznámka. Takisto teda treba za spisovné pokladať aj slová *brna* = „tmavá, tmavohnedá krava, ovca alebo kobyľa“, *brnoš* = „tmavohnedý kôň“ (obe slová SSJ hodnotí ako nárečové) a *brnoša, brnuša, brnuša* = „domáce zviera tmavohnedej farby, najmä krava alebo kobyľa“ (v SSJ ako krajové). Rovnako za spisovné pokladáme prídavné meno *brnastý* (inou príponou utvorené *brnávý* za spisovné pokladá aj SSJ). Podobu *brunastý* (tú má SSJ na prvom mieste v hesle a *brnastý* uvádza po nej) je primerané pokladať za nárečový.<sup>5</sup>

**bublanina** — SSJ uvádza ako spisovné slovo terminologickej povahy (kuchársky termín) s významom „pečený kyprý sladký múčnik z mlieka a vajec s čerešňami alebo s iným ovocím“. Ide o české slovo. Pretože ide o čerstvé prevzaté z češtiny, slovo *bublanina* sa zreteľne pociťuje ako citátové. V tomto zmysle treba uvažovať o tom, či je jeho miesto v slovenčine už pevné (máme dva doklady: z knihy *Múčniky* od Dullovej a zo *Sečanského Diétného stravovania*; v beletrii sme ho čítali u Blažkovej). SSJ nenaznačuje, že ide o slovo z češtiny.<sup>6</sup>

**budúcne** — SSJ uvádza ako trochu zastarané slovo. Ak aj nepokladáme za potrebné zdôrazňovať jeho neústrojnosť v slovenčine (p. Slo. reč VII. 31), treba jednako povedať, že ide o slovo zastarané celkom. Z novších autorov naň nemáme doklady (posledné máme od Jégého, Vlčka a Tajovského).

**bujdoš; bujdošiť** — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slová (= samopašník, rozpustenec; samopašiť). Doklady o nárečovosti nesvedčia. Ak zoberieme do úvahy aj ostatné doložené odvodeniny *bujdošský, bujdošstvo, rozbujdošiť sa, rozbujdošený* (aj posledné dve SSJ označuje ako nárečové), dostaneme taký register autorov, ktorý ani z hľadiska ich pôvodu na nárečovosť nepoukazuje: Kukučín, Jesenská, Felix, Žáry, Rázusová-Martáková, Rysul, Lenčo, Mináč, Lazarová. Rozbor dokladov ukazuje, že je primerané uvedené slová hodnotiť ako spisovné, a to hovorové s príznakom expresívnosti.

**bujo** — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „bujný, vášnivý, samopašný človek“. Napriek tomu, že je doložené slabšie (dva doklady od Kukučina), by sme za vhodnejšie pokladali hodnotiť ho ako spisovné expresívne slovo. Vyplýva to aj z porovnania s rovnakým spôsobom utvoreným slovom *smejo*.<sup>7</sup>

**bunkoš** — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Na pomenovanie uvedenej reálie (ozdobná pastierska palica<sup>8</sup>) však iné pomenovanie, ktoré by bolo spisovné, nemáme. Preto by bolo primeranejšie pokladať toto slovo za spisovné a vo výklade udať lokalitu, kde sa reália nachádza.

**buravý** — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo vo význame „tmavosivý, popolavý“. Doklady (je ich desať), ani zreteľ na pôvod autorov (napr. Rázus, Švantner, Horák) nepresvedčajú o nárečovosti tohto slova. Adekvátnejšie je hodnotiť ho ako spisovné, hovorové (ne-terminologické) synonymum slov *sivý, popolavý, tmavosivý*.

Poznámka. To isté treba povedať o slove *burý*. Použili ho napr. Hviezdoslav, Jesenská, Felix.

**bútoriť** — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „vyrušovať, budiť zo spánku“. Toto sloveso nemá úzku nárečovú platnosť. To, že doklady naň máme od autorov zo západného Slovenska, môže byť náhoda, lebo je známe aj v stredoslovenských a vo východoslovenských nárečiach. Pokladali by sme za primeranejšie hodnotiť ho ako spisovné, a to hovorové a expresívne.

<sup>5</sup> Tak je aj v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu.

<sup>6</sup> Toto slovo isto nepatrí medzi tie, o ktorých sa vraví: „Nie je ľahké rozlíšiť slová skutočne českého pôvodu od slov, ktoré sú iba spoločné obom jazykom. Okrem toho pri mnohých slovách, ktoré spisovná slovenčina prevzala z češtiny, si ich český pôvod neuvedomujeme.“ (SR XXXI, 117).

<sup>7</sup> V SSJ sa hodnotí ako spisovné expresívne.

<sup>8</sup> Jozef Vavro (SR IX, 28) uvádza, že slovo *bunkoš* v Prievidzi má tieto významy: 1. palica s hrčou miesto rukoviatky; 2. hra v karty.

**byco** — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Situácia je podobná ako pri slove *bútorit*. Pokladáme za náhodu, že máme doklady iba od Oravcov (Hviezdoslav a Kukučín), lebo slovo *byco* má širšiu nárečovú platnosť (stredoslovenskú, ale je aj na západnom Slovensku). Pokladali by sme za primeranejšie hodnotiť toto slovo ako spisovné (že je hypokoristické, to SSJ uvádza).

Poznámka. Slovo *bycko*, ktoré sa hniezduje k *byco*, doložené nemáme, hoci jeho existencia zo slova *byco* logicky vyplýva.

**býkovec** — SSJ hodnotí ako nespisovné, krajové slovo s významom „remenný korbáč“. Doklady uvedené v SSJ o nárečovosti nesvedčia ani z hľadiska štylistického, ani „rozložením“ autorov podľa pôvodu (Rázus, F. Král, Skalka).<sup>9</sup> Primerané je teda toto slovo hodnotiť ako spisovné a pokladať ho za rovnocenné synonymum slov *korbáč*, *žila* (tak sa uvádza pri výklade slova *žila* aj v SSJ).

**bylnica** — v SSJ sa omylom rešpektovali doklady s *-y-* v koreni. Postavilo sa heslo *bylnica* i *bylnička*. Charakterizovalo sa ako nespisovné, ľudové. Slovo je spisovné, len jeho pravopis je chybný. Má byť *bilnica*, *bilnička*, lebo súvis so základom *bi-* (*bidlo*) je zrejmy. Heslo *bilnica* je v SSJ spracované adekvátne, t. j. ako spisovné slovo s významom „súčasť voza, za ktorú kôň ťahá, brdce“.

## K problému umeleckého prednesu

JÁN FINDRA

Osma Sládkovičova Radvan, krajská prehliadka v umeleckom prednese poézie a prózy v Banskej Bystrici, sa stala aj tohto roku (trvala od 18. do 21. mája) významným kultúrno-spoločenským podujatím Stredoslovenského kraja. Hoci úroveň tohtoročnej prehliadky bola v porovnaní s vlaňajškom viditeľne vyššia, ukázalo sa, že ešte stále ostáva niekoľko základných problémov, ktoré v amatérskom umeleckom prednese bude treba riešiť predovšetkým. Keďže tu ide o problémy, s ktorými musia rátať nielen recitátori a pracovníci v umeleckom prednese v Stredoslovenskom kraji, ale na celom Slovensku, využívame túto príležitosť na to, aby sme na ne upozornili, i keď niektoré z nich „dedia“ takéto podujatia z roka na rok. Ak sa teda v tomto článku sústreďujeme skôr na nedostatky, nerobíme tak preto, že by sa o 8. Sládkovičovej Radvani, o celkovej umeleckej úrovni tohto podujatia

<sup>9</sup> Nie je teda podľa toho opodstatnené tvrdenie M. Rázusovej-Martákovej (KŽ IX, 27, str. 8), že je známe iba v okolí Trnavy.

a o jednotlivcoch nedalo písať pochvalne a oslavne. Pre nasledujúce poznámky bola však Sládkovičova Radvan iba podnetom. Sledujeme nimi jediný cieľ, aby niektoré z budúcich podobných podujatí ukázali, že väčšina z nadhodenených problémov už prestáva byť problémom.

V súvislosti s prednesom prózy treba riešiť dve veci. Je to výber a dĺžka ukážky. Kým báseň spravidla je ucelený tvar (recitátori si zriedkavejšie vyberajú úryvky z dlhších básní), zatiaľ pri próze je tu hlavný kameň úrazu. Spravidla si recitátor nevie vybrať úryvok, ktorý by bol uzavretým významovým celkom, ktorý aj vytrhnutý z kontextu by mal relatívne samostatnú vnútornú výstavbu. Neraz sa potom úryvok začína alebo končí na nesprávnom mieste, čo sa v konkrétnom prednese prejaví v dezorientovanosti interpreta v tom zmysle, že práca so zvukovými prostriedkami reči nie je v súlade s vnútornou výstavbou, resp. vnútornou členitosťou textu (napr. interpret graduje záver, hoci text to nepredpokladá, lomí sa, lebo je ukončený, odsekutý na nesprávnom mieste). Prednes, pri ktorom je rozpor medzi vnútornou výstavbou textu a jeho zvukovou realizáciou, vyznie potom falošne, pateticky. Inokedy — najmä ak si recitátor vyberie príliš dlhý úryvok — sa stáva, že v úryvku je niekoľko významových vrcholov, kde možno (dokonca sa žiada) prednes ukončiť, ale recitátor pokračuje ďalej, takže sa jeho vystúpenie rozčlení na viac izolovaných častí, ktoré nemôže zjednotiť spoločnou klenbou. Konkrétne to vyzerá tak, že recitátor graduje prednes na viacerých miestach a v závere mu nestačia sily. Keďže v jednotlivých významových vrchoch, resp. v celých dlhších relatívne samostatných významových úsekoch úryvku pracuje recitátor v podstate rovnako s tým istým repertoárom zvukových prostriedkov reči (prozodické vlastnosti), stáva sa jeho prednes pre diváka stereotypným, monotónnym, lebo spôsob prednesu daných úsekov sa opakuje ako šablóna.

Tak pri prednese poézie, ako aj pri prednese prózy treba ešte stále upozorňovať na základnú abecedu, ktorú recitátor musí vedieť predovšetkým, na správnu spisovnú výslovnosť. Pokiaľ ide o túto stránku umeleckého prednesu, 8. Sládkovičova Radvan priniesla jeden zaujímavý poznatok: prednes menších recitátorov mal podstatne menej nedostatkov vo výslovnosti ako prednes dospelých (vyššie ročníky škôl II. cyklu, učelia a pod.). Tento poznatok by mal byť signálom pre školskú prax, pre učiteľov-slovenčinárov; iste by to bola zlá vízička pre školu, ak by takýto stav mal byť trvalý. Skôr by sme si to predstavovali naopak: kultúra reči, a teda aj výslovnosť by mala byť bližšie k norme u žiakov vyšších ročníkov. Prirodzene to totiž vychádza tak, že v dospeljšom veku by mal mať človek upevnené, zafixované dobré výslovnostné návyky z detstva a uvedomene by sa mal zbavovať nedostatkov a kazov, ktoré zdedil z tohto obdobia. Škola mu má pritom výdatne pomáhať. Ak v prednese dospelých nebolo výslovnostných nedôsled-

ností menej ako v prednese detí, znamenalo by to, že táto pomoc musí byť ešte cieľavedomejšia.

Predovšetkým treba venovať pozornosť znelostnej asimilácii. Recitátori spravidla nespodobujú neznelé spoluhlásky na znelé, a to na konci slova; vyslovujú napr. *máš rozum, musíš ma mať rád, s mojím, k oknu*. Horšie však je, že niektorí interpreti nenáležite vyslovovali znelú spoluhlásku ako neznelú pred slovom, ktoré sa začína na znelú spoluhlásku, hoci nenasledovala pauza, napr. *a už lásky niet, musí bojoval*.

Takisto vážnym nedostatkom je aj nedôsledná výslovnosť niektorých mäkkých spoluhlások, najmä spoluhlásky *-l*. Výslovnosť *ale, len, lebo, vedľajší, veľmi, kolená* podstatne znižuje hodnotu umeleckého prednesu. Fakt, že výslovnostné nedostatky tohto druhu boli frekventovanejšie v predposledný deň 8. Sládkovičovej Radvane, keď v umeleckom prednese súťažili dospelí, kým v reči súťažiacich z nižších vekových kategórií sa vyskytovali iba ojedinelé, je dostatočne výrečný.

Problém správnej spisovnej výslovnosti nie je dôležitý iba z hľadiska kultúry reči v širokom zmysle slova (svojím prejavom pôsobí recitátor na širší kolektív), ale aj z hľadiska vlastného umeleckého prednesu. Ak sa totiž recitátor musí príliš sústrediť na výslovnosť, ak isté výslovnostné zásady nemá zafixované, zautomatizované, ak si teda pri konkrétnom prednese musí „pripamätávať“, ako má istú hlásku alebo skupinu hlások vyslovovať, nevyhnutne to robí na úkor pozornosti, ktorú by mal venovať ostatným zložkám umeleckého prednesu. Ide najmä o zvukové prostriedky hovorenej reči, prostredníctvom ktorých môže adekvátne postihnúť vnútornú stavbu i členenie predlohy. Spôsob využívania repertoára týchto prostriedkov predstavuje totiž osobitný okruh problémov okolo umeleckého prednesu. Videli sme, že využívanie takých prostriedkov, ako je tempo, pauzy, intonácia, vetný prízvuk i modulácia hlasu nebolo vždy zladené s obsahom, s vnútornou výstavbou predlohy. Výsledný tvar bol potom falošný, patetický alebo monotónny.

V tejto súvislosti stručne upozorňujeme na niektoré momenty. Najmä v poézii, menej v próze, doznieva akýsi romantizujúci štýl prednesu. Je to prednes patetický, nadnesený, „citový“, recitátor „prehráva“ a „vyhráva“ ako herec. Tu vyslovujeme požiadavku striedmosti, ekonomiky v geste i mimike, potlačania pátosu a smerovania k civilnosti a prirodzenejšiemu tónu. Ak sa v prednese osobitne zdôrazňuje to, čo vyplýva zo samého textu, tzv. vnútorné prežívanie vyznieva ako gesto alebo póza.

S týmto súvisí iný nedostatok. V prednese viacerých recitátorov sme pozorovali akési nadradovanie sémantiky jedného slova nad význam vety, resp. nad vyšší významový úsek. Toto zdôrazňovanie sémantiky

jedného slova bez ohľadu na potreby širšieho kontextu možno opísať takto: Ak je v predlohe reč o chvení pier, recitátor sa to usiluje osobitne postihnúť zvukovými prostriedkami reči (melódia, farba hlasu). Ak je v texte prirovnávanie *studená ako mramor*, aj recitátor sa to snaží povedať čo „najmramorovejšie“. Jedna z recitátoriek mala v prozaickom texte vetu „Potom prišla vojna“. Veta je z reči rozprávača, kontext predpokladal civilné, až vecné, trízve konštatovanie (neznamená to chlad, nezaujatost). Ale recitátorka vniesla do prednesu tejto časti „moment boja“: výrazne gradovala silu hlasu až k slovu *vojna*, ktoré vyslovila s maximálnym dôrazom. V tejto súvislosti pripomíname známu zásadu, že recitátor musí rešpektovať vnútornú výstavbu textu a v prednese ju adekvátne vyjadrovať rozložením páuz, rozložením a diferencovaním intonačných úsekov. Vnútorná dynamika textu musí nájsť výraz v tempe a gradácii prednesu. Slovo je tu vždy v službe širšieho kontextu, ktorý ho „pohlcuje“ alebo zdôrazňuje.

Aj 8. Sládkovičová Radvan teda ukázala, že v umeleckom prednese je dôležitá nielen primeranosť ukážky, lež aj jej dĺžka. Prehliadka potvrdila, že sa recitátorom nie vždy podarilo myšlienkové a citovo pochopiť báseň (úryvok z prózy), že využívanie zvukových prostriedkov reči nebolo vždy zladené s obsahovou, vnútornou výstavbou predlohy. Viacerí recitátori sa budú musieť zbavovať patetického, „citového“ prednesu a usilovať sa o prirodzený, civilný tón. Ešte stále treba osobitne zdôrazňovať, že dobrý umelecký prednes nie je možný bez dôsledného dodržiavania zásad spisovnej výslovnosti. Vzhľadom na školskú prax je poučné najmä to, že výslovnostných nedostatkov bolo viac v prednese starších recitátorov.

Z týchto pozorovaní vyplýva, že na hodinách slovenského jazyka bude potrebné oveľa viac pozornosti venovať hovorenému prejavu. Pritom musí ísť o teoretické i praktické poučenia o zásadách spisovnej výslovnosti a o prozodických vlastnostiach reči. Praktický výcvik by tu mal smerovať k výraznému čítaniu (výraznému prednesu).

#### Oprava

Upozorňujeme našich čitateľov, že v 8. čísle na str. 283 v 17. riadku zhora má byť namiesto slovesa *odkrojiť* sloveso *odkrojiť*.<sup>1</sup>



## Kvantita prídavných mien vzoru pávi

STEFAN PECIAR

Kvantita niektorých prídavných mien typu *pávi*, *-ia*, *-ie* (tzv. zvieracích, niekedy nazývaných aj druhovými prívlastňovacími príd. menami<sup>1</sup>) nie je v slovenčine dosiaľ celkom ustálená. V nedávnom období spisovnej slovenčiny sa vyskytovali kvantitatívne dublety v koncovkách adjektív tohto typu, ak bola dlhá posledná slabika základu: písalo sa *vtáči* popri *vtáči*, *lišči* popri *lišči*, *býči* popri *býči*, *slimači* popri *slimači* a pod.<sup>2</sup> V súčasnej spisovnej slovenčine sa upevnila kvantita koncoviek týchto adjektív a dnes tu platí bez výnimky pravidlo o zachovávaní dlhých koncoviek aj po predchádzajúcej dĺžke: vyslovujeme a píšeme *vtáči*, *-im*, *-ích*, *-imi*, *lišči*, *-im*, *-ích*, *-imi*, *býči*, *-im*, *-ích*, *-imi*; podobne *kohúti*, *motýli*, *mušlóni*, *papagáji* a pod.<sup>3</sup>

V niekoľkých príd. menách tohto typu je však kolísanie v kvantite poslednej kmeňovej slabiky aj v súčasnej spisovnej slovenčine, a to nielen v súčasnom spisovnom úze, ale aj v najnovšej kodifikácii. Dlhá kmeňová slabika sa pri tvorení príd. mien typu *pávi*, *-ia*, *-ie* spravidla nemení, t. j. ostáva dlhá (príklady pozri vyššie). Iba pri niektorých príd. menách pozorujeme tendenciu skracovať dlhú slabiku pred koncovkovými morfémi *-i*, *-ia*, *-ie* (ktoré tu majú zároveň funkciu odvodzovacej prípony). Autor tohto príspevku upozornil na takúto prípadu už r. 1958.<sup>4</sup> Teraz možno na základe materiálu zo SSJ zachytiť tento jav úplnejšie a pokúsiť sa vystihnúť tendenciu jeho vývinu.

<sup>1</sup> Pozri napr. L. Dvonč, *Rytmičský zákon v spisovnej slovenčine*, Bratislava 1955, 133 n.

<sup>2</sup> Pozri L. Dvonč, c. d., 134—136.

<sup>3</sup> Pozri v *Morfológii slovenského jazyka* (ďalej MSJ), Bratislava 1966, 203—204 a 227—228 a príslušné heslá v *Slovníku slovenského jazyka* (ďalej SSJ).

<sup>4</sup> Kvantita zvieracích prívlastňovacích prídavných mien vzoru *pávi*, SR

Podľa J. Horeckého<sup>5</sup> sa pri odvodzovaní adjektív typu *pávi* skracuje samohláska v príponách *-ik* a *-ák*: *kamzik* — *kamziči*, *trpaslík* — *trpasličí*, *stehlík* — *stehličí*; *chrobák* — *chrobači*, *slímák* — *slimači*. Horecký sa odvoláva na Dvončovu knižku *Rytmičský zákon...* a na môj príspevok cit. vyššie v pozn. 4. Ale z našich formulácií a z nášho materiálu takýto priamočiary záver nevyplýva a nie je v úplnom súlade ani so súčasnou kodifikáciou. Možno hovoriť len o istej tendencii; v adjektívach odvodených od substantív na *-ik* a *-ák* príponou *-i*, je kolísanie v kvantite predposlednej slabiky: *-iči/-iči*, *-áči/-áči*.

Aký je stav v základných kodifikačných príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny?

Príslušné adjektíva sa zaznamenávajú v jednotlivých príručkách v týchto podobách:<sup>6</sup>

*kamziči* P 53, 57; *kamziči* P 62—67, SSJ

*stehličí* P 53, 57, 62—66<sup>7</sup>; *stehličí/-iči*, SSJ; *stehličí* MSJ 204

*trpasličí* P 53, 57, 62, MSJ 277; *trpasličí/-iči* P 63—67; MSJ 203; *trpasličí/-iči* SSJ

*červíči* SSJ

*robotníči* SSJ

*chrobači* P 53, 57, 62—67, MSJ 227; *chrobači* SSJ

*slimači* P 53, 57, 62; *slimači/-áči* P 63—67, SSJ, MSJ 204

*vtáči* jednotne vo všetkých príručkách od r. 1940

*žobrači* MSJ 203 a 227; *žobrači* SSJ

Okrem toho L. Dvonč (SR XXIV, 59) uvádza po jednom doklade na adj. *kolibríči* a *koníči*.

Z uvedených adjektív si zaslúži osobitnú pozornosť forma *žobrači*. Toto adjektívum nie je utvorené od zvieracieho mena. Základové slovo, od ktorého je adjektívum *žobrači* utvorené, sa nedá celkom jednoznačne určiť. Môže to byť hromadné femininum *žobrač*, s ktorým má adj. *žobrači* zhodnú kvantitu. Tento predpoklad však oslabuje skutočnosť, že adjektíva tohto typu sa netvorí od hromadných substantív. Adjektívum *žobrači* sa mohlo utvoriť aj od substantíva *žobrač*, pričom treba predpokladať striedanie *k/č* a skrátenie samohlásky *á* pred príponou *-i*. Aj význam adjektíva *žobrači* (=žobračky) pripúšťa obe možnosti. Je nepochybné, že kvantita kolektíva *žobrač* vplývala a vplýva

XXIII, 183—184 (šlo tam najmä o adj. *slimači* a *trpasličí*). — Pozri k tomu L. Dvonč, *Kvantita zvieracích prívlastňovacích prídavných mien slimači a trpasličí*, SR XXIV, 58—59.

<sup>5</sup> *Slovo tvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 150.

<sup>6</sup> P=Pravidlá slovenského pravopisu (číslo za značkou udáva rok vydania); SSJ=Slovník slovenského jazyka; MSJ=Morfológia slovenského jazyka (číslo za značkou udáva stranu).

<sup>7</sup> V ôsmom vydaní P z r. 1967 je tlačová chyba: *stehličí/-iči* (mä byť zrejme *stehličí/-iči*).

na kvantitu príd. mena *žobrači*, i keby sa bolo utvorilo od substantíva *žobrák*. Forma *žobrači* s krátkym *a* je totiž v súčasnom jazyku pevná.<sup>8</sup>

Pri adjektíve *chrobači/-áči* môže ísť tiež o dvojaký slovotvorný vzťah, a to o vzťah k substantívu *chrobák* i k hromadnému substantívu *chrobač*.<sup>9</sup> Adjektívum *červíči*, ktoré zaznamenáva SSJ, je utvorené od substantíva *červík*.<sup>10</sup>

Zaujímavá je kvantita adjektíva *robotníči/-íči*. SSJ uvádza len znenie *robotníči* (pri substantíve *robotnica* z včelárskej terminológie). Avšak v kartotéke JÚĽŠ je viac dokladov na znenie *robotníči*, *-ia*, *-ie* práve z včelárskej odbornej literatúry. Toto znenie je odvodené od subst. *robotníčka* (vynechaním prípony *-ka* a pridaním prípony *-i* k základu *robotnič-*; porov. *lastovička* — *lastoviči*). Vo včelárskej terminológii sa totiž používajú obe znenia: *robotnica* i *robotníčka* (včela). Podľa našej mienky sú v spisovnej slovenčine oprávnené oba varianty aj pri adj. *robotníči/-íči*.

Náš materiál ukazuje, že formy pri adjektívach typu *pávi* so skrátenou predposlednou slabikou (typ *kamziči*, *slimači*) ustupujú formám s dvoma dĺžkami (typ *kamziči*, *slimáci*). Podoby typu *kamziči*, *slimači* sú pozostatkom staršej kodifikácie, ktorú reprezentovali Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931 s poučkou, že dlhá samohláska pred príponou *-i* „sa spravidla kráti, napr.: *vtáči*, *-ia*, *-ie* (od *vták*), *pávi*, *-ia*, *-ie* (*páv*), *kamziči* (*kamzik*), *baranči* (*baránok*), *kohúti* (*kohút*), *býči* (*býk*), *pavúči* (*pavúk*)“ (§ 22, str. 44—45). Táto poučka zrejme nevystihovala skutočný stav v spisovnej slovenčine, preto sa vo vydaní Pravidiel z r. 1940 nahradila výstižnejšou poučkou: „Prídavné mená s príponou *-i* zachovávajú kvantitu kmeňovej samohlásky, napr. *žaba* — *žabi*, *koza* — *kozi*... a tak i *vták* — *vtáči*, *páv* — *pávi*, *kohút* — *kohúti*, *motýl* — *motýli*, *škvránok* — *škvránči*, *netopier* — *netopieri*,

*pavúk* — *pavúči*, *býk* — *býči* a pod.“ (§ 42, str. 77).<sup>11</sup> Novšie vydania Pravidiel, počínajúc vydaním z r. 1953, neobsahujú nijakú poučku o kvantite kmeňovej samohlásky pred adjektívnou príponou *-i*. Je v nich iba poučka o neskracovaní dlhých koncoviek v adjektívach vzoru *pávi* (§ 113). Ani MSJ nevenuje tomuto javu osobitnú pozornosť, hoci pri niektorých adjektívach tohto typu zaznamenáva dvojtvary, teda pripúšťa kolísanie (zväčša v zhode so SSJ a najnovšími vydávaniami P).

Bola by tu na mieste poučka asi tohto znenia: V prídavných menách vzoru *pávi*, *-ia*, *-ie* sa spravidla zachováva kvantita samohlások odvodeného základu: *žaba* — *žabi*, *prepelica* — *prepelíči*, *kuvik* — *kuvíči*, *bujak* — *bujači*, *králik* — *králiči*, *slávik* — *sláviči*; *vták* — *vtáči*, *kohút* — *kohúti*, *diviak* — *diviači*, *krokodíl* — *krokodíli*, *netopier* — *netopieri*. Táto základná poučka bez doplňujúcich poučiek by však nevystihovala úplne dnešný stav v spisovnej slovenčine. Doplňujúce poučky by mali znieť takto: V adjektívach odvodených od substantív na *-ik* a *-ák*, ktoré majú viac ako jednu slabiku, býva v poslednej slabike základu dvojaká kvantita; popri tvaroch s dlhou samohláskou *i* alebo *á* používajú sa aj tvary so skrátenou samohláskou *i* alebo *a*: *červíči/-íči*, *kamziči/-íči*, *stehliči/-íči*, *trpasliči/-íči*; *chrobači/-ači*, *slimáci/-ači*. Formy s dvoma dĺžkami postupne nadobúdajú prevahu nad formami so skrátenou samohláskou. Slovo *žobrači* má v predposlednej slabike krátke *a*. Adjektívum *slepači* (od *sliepka*) je utvorené nepravidłene.

<sup>8</sup> Preto prekvapuje, že SSJ uvádza formu *žobrači* s dlhým *á* ako zriedkavú a formu *žobrači* neuvádza. Nezdá sa, že by tu šlo o nedopatrenie alebo tlačovú chybu, lebo autor tohto hesla (M. Urbančok) sa opierať o jediný sporý doklad z Hečku, kým doklady na formu *žobrači* alebo nerespektovať, alebo ich nemal pri koncipovaní hesla k dispozícii. V slovníkovej kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra je forma *žobrači* doložená 3X od Hečku (medziným i z Drevenej dediny v spojení *žobrači plat*, ktoré SSJ zaznamenáva v znení *žobrači plat*), raz od Jesenského (*národ ž.*) a raz od Bednára (*žobrák ž.*).

<sup>9</sup> V kartotéke JÚĽŠ je doložená len forma *chrobači* (od Ondrejova, Jilemnického a Kresánka).

<sup>10</sup> Adjektívum *červíči/-íči* je zriedkavé. V kartotéke JÚĽŠ je iba jediný doklad na znenie *červíči* od E. B. Lukáča. Bežnejšia je forma *červí*, *-ia*, *-ie* (od subst. *červ*).

<sup>11</sup> V rozpore s touto poučkou uvádzajú sa však v Pravopisnom slovníku Pravidiel z r. 1940 formy *slimači* a *stehliči* (pri substantívach *kamzik*, *trpaslík*, *červík*, *chrobák* sa adjektíva neuvádzajú).



## Liška — lišok, lišta — lištat

Zdrobnené podstatné meno *lišťa* je odvodené od podstatného mena *liška* odvodzovacou príponou *-a*, pred ktorou sa spoluhlásková skupina *šk* mení na *šť*. Alternácia tejto spoluhláskovej skupiny v spisovnej slovenčine býva v prevažnej miere pred odvodzovacími príponami, napr.: *valaška* — *valaštička*, *hruška* — *hruštička* a pod. Slovo *lišča* je krajové, a preto nespisovné, hoci sa s ním kde-tu stretneme i v spisovnom jazyku. Deminutívum *lišťa* (mláďa lišky) sa skloňuje podľa vzoru *dievča*. Podľa tohto vzoru sa skloňujú podstatné mená stredného rodu zakončené na *-a* alebo *-ä* (po perniciach), ktoré zvyčajne označujú mláďatá ľudí alebo zvierat (*baranča*, *holúbä*). V množnom čísle sú dvojaké tvary. Pri jedných je kmeň s príponou *-at-* (po perniciach *-ät-*): *kurča* — *kurčatá*, *zvíera* — *zvieratá*; pri druhých s príponou *-enc-*: *kura* — *kurence*; pri iných sú dvojaké tvary — s príponou *-at-* aj s príponou *-enc-*, napr.: *dievča* — *dievčatá/dievčence*, *leviča* — *levičatá/levičence*, *kozla* — *kozlatá/kozlence* a pod. Aj podstatné meno *lišťa* má v pluráli dvojtvary: *lištatá/lištence*.

V gen. pl. sú dvojaké tvary: 1. bez pádovej prípony a so zdĺžením poslednej kmeňovej slabiky, 2. bez pádovej prípony a s vkladnou dvojhĺaskou.

V tvaroch bez pádovej prípony a so zdĺžením poslednej kmeňovej slabiky sa samohláska *a* predlžuje na *ia*. Takto sa tvorí gen. pl. pri tvaroch na *-atá*: *jahníatá* — *jahníat*. Kmeňová slabika sa však nemení, keď predchádzajúca slabika v kmeni je dlhá: *dievčatá* — *dievčat*, *zvieratá* — *zvierat* a pod. S nulovou pádovou príponou a s vkladnou dvojhĺaskou *ie* sa gen. pl. tvorí v tvaroch zakončených na *-ence* a *-ce*: *dievčence* — *dievčeniec*, *štence* — *šteniec* a pod.

V krátkej zpráve bratislavskej Práce z 12. apríla 1967 bol nadpis „V brlohu 10 liščiat“. Podľa toho, čo sme uviedli, ide tu v prvom rade o krajové (nespisovné) slovo *lišča* namiesto spisovného slova *lišťa*. Od krajového slova *lišča* by bol gen. pl. *liščiat*, a nie *liščiat*, pretože je tu predchádzajúca slabika dlhá. Od slova *lišťa* je gen. pl. *lištat*. Preto nadpis zprávy mal správne znieť takto: V brlohu 10 lištat.

Hneď nasledujúceho dňa v tom istom denníku bola zasa táto zpráva: „Poľovníci zo združení Dubina, Vysoká a Váber v Popradskom okrese v poslednom čase v tamjších revíroch zastrelili 64 lišiek.“ Gen. pl. od podstatného mena *liška* (skloňuje sa podľa vzoru *žena*) sa tvorí bez pádovej prípony a s vkladnou hláskou *o*, a nie s vkladnou dvojhĺaskou *ie*, pretože predchádzajúca slabika je dlhá: *liška* — *lišok*. Hovoríme a píšeme *päť lišok*, *desať lišok*, a teda i *64 lišok*. Nemali na to zabudnúť ani v redakcii Práce.

J. Jacko

## Kozmodróm, nie ,kozmodrom’

V spisovnej slovenčine sa v ostatných rokoch značne menila kvantita niektorých prevzatých slov. Zatiaľ čo prv sa mnohé z nich písali a aj vyslovovali s krátkymi vokálmi, dnes ich používame podľa platnej kodifikácie s dĺžkami. Napr. podľa Pravidiel z r. 1940 (str. 22—23) krátka výslovnosť je najmä v koncových slabikách slov, ktoré majú napr. takéto zakončenia gréckeho pôvodu: *-agogia*, *-agog* (*demagogia*, *pedagogia*, *demagog*, *pedagog*), *-drom* (*aerodrom*, *autodrom*), *-fagia*, *-fag* (*androfagia*, *antropofagia*, *androfag*, *antropofag*, *sarkofag*), *-filia* (*hemofilia*, *nekrofilia*), *-fobia*, *-fob* (*aerofobia*, *androfobia*, *aerofob*, *androfob*), *-fonia*, *-fon* (*afonia*, *eufonia*, *gramofon*, *telefon*), *-geneza* (*dysgeneza*, *ektogeneza*), *-logia*, *-log* (*analogia*, *dialog*), *-tomia*, *-tom* (*anatomia*, *anatom*) atď. V týchto ako aj v niektorých iných prípadoch píšeme dnes a vyslovujeme v koncových slabikách dĺžku, napr. *demagogia*, *androfágia*, *ektogenéza*, *filológia*, *anatómia*, *anatóm*, *afónia*, *gramofón*, *bibliománia*, *agronómia*, *agronóm* a pod.

K slovám, v ktorých dnes píšeme a vyslovujeme v koncovej slabike dĺžku, patria aj zložené slová na *-dróm*. Pravidlá slovenského pravopisu aj Slovník slovenského jazyka výslovne uvádzajú podoby *aerodróm*, *autodróm*, *hipodróm* (posledné len SSJ). K slovám na *-dróm* patria aj niektoré ďalšie, ktoré uvedené príručky nespomínajú, ale zaznamenávajú niektoré z nich iné praktické príručky, napr. *kozmodróm* (pozri M. Šalingová, *Malý slovník cudzích slov*, 4. vyd., Bratislava 1964, 248 alebo S. Šaling — M. Šalingová — O. Peter, *Slovník cudzích slov*, 2. vyd., Bratislava 1966, 606), *tankodróm* (S. Šaling — M. Šalingová — O. Peter, c. d., 1949), *raketodróm* a pod. Časť *dróm* pochádza z gréckeho slova *dromos* s významom „beh, preteky“ alebo preneseným významom „voľné miesto na beh, bežecká, pretekárska dráha“. Dnes táto časť v uvedených slovách označuje už len všeobecne nejaké miesto, takže sa stáva akoby príponou s významom miesta (ako má miestny význam napr. prípona *-áreň*). Je teda na prechode k odvodzovaniu, ako napr. typy *kníhoveďa* alebo *hláskoslovie*, o ktorých hovorí J. Horecký (*Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 138). Napr. slovo *aerodróm* je synonymné s domácim slovom *letisko*, slovo *autodróm* má význam „skúšobná a preteková dráha pre motorové vozidlá“ (SSJ I, 55), *hipodróm* je „miesto pre konské dostihy“ (tamže, 473), *kozmodróm* je „štartovacia stanica pre telesá odpaľované do vesmíru, do kozmu, do vesmírneho priestoru“ (Slovník cudzích slov, 606), *tankodróm* zas „miesto na praktický výcvik jazdy na tankoch“ (1949) atď.

V bežnej praxi sa vo väčšine prípadov stretávame s podobami, ktoré zodpovedajú platnej kodifikácii. Niekoľko príkladov: *Kde sú ptole-*

maiovské paláce, kde je Caesareum, gymnázium, štadión, h i p o d r ó m? (V. Zamarovský, *Za siedmimi divmi sveta*, Bratislava 1964, 323). — Nateraz sa na americkom mesačnom kozmodróme dokončuje stavba dvoch odpaľovacích pozemných rámp (Príroda a spoločnosť 1966). — Návšteva kozmodrómu (Pravda 1966). — Na károdróme sa zišli vozíky podnikov DIA-MASCH (Berlín, NDR), Mašinoexport (Sofia, Bulharsko) (Technické noviny 1963). — Patril k obsluhe raketodrómu (S. Lem, *Solaris*, prel. H. Lerchová, Bratislava 1964, 31). No niekedy sa ešte stretneme s podobami na -dróm, ktoré sú z hľadiska platnej kodifikácie nesprávne. Napr. *Kozmodrom pre Apollo* (Príroda a spoločnosť 1966). — *Raketodrom bol v takom istom stave, ako som ho opustil* (Lem, tamže). Ako vidíme, s kolísaním sa stretáme dokonca na stránkach tých istých časopisov alebo kníh, čo by sa už stavať nemalo.

Upozorňujeme na správnu kvantitu slov na -dróm najmä preto, že dnes sa takéto slová začínajú vo väčšej miere používať, a to najmä slovo *kozmodróm* ako označenie kozmického letišťa. (Slovo *aerodróm* je však úzko odborný výraz, ktorý sa len zriedkavejšie použije.) Je potrebné, aby sa pri nich zachovávala platná kodifikácia s kvantitou časti -dróm, a tak sa zbytočne nerozkoľisavalo jazykové povedomie používateľov nášho spisovného jazyka.

L. Dvonč

## Nezneužívajme zápor!

Záporová častica *ne-* je veľmi výhodný slovotvorný prostriedok, a preto sa v slovenčine hojne využíva. Môže sa spájať so všetkými plnovýznamovými slovnými druhmi: s podstatnými menami (*nevojak*, *Neameričan*), s prídavnými menami (*nedobrý*, *nezodpovedný*), so zámenami (*nesvoj*), s číslovkami (*nejeden*, *neraz*), s príslovkami (*neľahko*, *nemenej*) a bez obmedzenia so slovesami (*nerobiť*, *nemať*, *nebyť*, *nechcieť*). Využíva sa aj pri zložených slovách, najmä pri adjektívach, ako napr. *nedobrovoľný*, *nelubozvučný*, *nemilosrdný*, *neplnohodnotný*, *neplnoletý*, *neplnoprávny*, *nejednoznačný*, *nedvojzmyselný*, a od nich utvorených abstraktných substantívach, ako *nelubozvučnosť*, *nemilosrdnosť*, *neplnoletosť* a pod.

Široké slovotvorné možnosti záporovej častice *ne-* zvädzajú niekedy, najmä pri rýchlom vyjadrovaní, použiť ju aj v takých prípadoch, kde je to neprimerané slovotvorným zákonitostiam spisovnej slovenčiny.

Svojho času sme upozornili napríklad na nevhodnosť záporného výrazu „nezávideniahodný“ (Slovenská reč XXI, 1956, 387—388). S podobným nevhodným výrazom sme sa nedávno stretli v denníku *Smena* z 25. septembra 1967 v článku Milana Valku *Platforma? Dodržiavanie pravidiel!* Ide o slovo *nesebakritičnosť* v tejto vete: *Hádám najskôr to vyplýva z ich nesebakritičnosti, možno aj z márnomyseľnosti a z podceňovania názorov iných.*

Čo je vlastne na tomto slove chybné? Na prvý pohľad je utvorené správne. K substantívu *sebakritičnosť* sa pritvoril zápor *nesebakritičnosť*, obdobne ako pri mnohých iných slovách. Ale vec nie je taká jednoduchá. Pri zložených slovách sa totiž záporná forma využíva pomerne zriedka. A celkom nezvyčajná je pri tzv. rekčných zloženinách, ako napr. *krvilačný*, *mierumilovný*, *sebavedomie*, *sebavedomý*, *trestuhodný* a pod. V bežnom úze nejestvuje v zápornej forme ani jedno zložené slovo, ktorého prvá časť má podobu *seba-*. Ak pri takýchto výrazoch chceme vyjadriť zápor, treba použiť opis. Napr. zápor k spomenutému zloženému adjektívu *závideniahodný* vyjadríme spojením *nie (práve) závideniahodný* alebo *nie na závidenie*. Zápor pri zložených substantívach *sebakritika*, *sebakritickosť* vyjadríme spojením *nedostatok sebakritiky*, *sebakritickosti* alebo *nekritickosť voči sebe*. Ak potrebujeme vyjadriť zápor pri adjektíve *sebakritický*, použijeme podobný opis: *nekritický voči sebe*, alebo predložkový výraz *bez sebakritickosti*, *bez sebakritiky*.

Š. Peciar

## Expozícia — expo — ex

Od čias svetovej výstavy v Bruseli sa u nás — aj inde vo svete — začalo používať pre svetovú výstavu pomenovanie *expo*. Toto slovo sa kládlo pred meno mesta, kde sa svetová výstava konala, a v novinách ho obyčajne pisali verzálkami. Celé pomenovanie teda znelo: *EXPO Brusel* a skrátenou formou povedalo to isté, čo nám mal hovoriť dlhý názov *Svetová výstava v Bruseli*. Prvá časť pomenovania vznikla skrátením francúzskeho slova *exposition* (=výstava) podobne, ako aj vo francúzštine vznikajú iné skratkové pomenovania z tých, ktoré sa pre dnešné moderné vyjadrovanie zdajú byť prídlhé. Tak sa napríklad zo slova *la photographie* stalo *photo* (čítaj *foto*), zo slova *le cinéma* stalo sa *ciné* (čítaj *siné*). Nemôžeme ich klásť na jednu rovinu s našimi hovorovými skratkovými slovami, lebo francúzština tieto skrátené tvary slov pokladá za spisovné a stretáme sa s nimi aj vo vážnych, odbor-

ných prácach s kultivovaným jazykom, teda nie len na úrovni hovorovej reči alebo na stránkach bulvárnej tlače.

Skrátené pomenovanie *EXPO* sa používa aj pri pomenovaní svetovej výstavy, ktorá sa koná tohto roku v Montreale. V tlači sa často stretáme s pomenovaním *EXPO 67 Montreal*. Niekedy sa však pre tohtoročnú svetovú výstavu používa aj jednoduché pomenovanie *Montreal 1967*. Z pomenovania svetovej výstavy začalo sa slovo *expo* — v ešte skrátenejšej forme — presúvať do názvov podujatí, ktoré sa uskutočňujú u nás doma a nijako nemajú celosvetovú publicitu. Často sme sa s ním stretli v tlači najmä v polovici júla. Plzenskú výstavu gastronómie, hotelníctva a cestovania nazvali jej usporiadatelia *EX Plzeň 1967*. Tu teda namiesto *výstava* už nie je ani *expozícia*, ani *expo*, ale jednoducho *ex*. Nechali to posledné, čo museli ponechať, aby sa ako-tak zachovala podoba pôvodného slova. Lenže naozaj je aj takáto skratka taká jednoznačná a priehľadná ako skratka *expo*? Nazdávame sa, že nie. Tí, ktorí ju „objavili“, trochu prestrelili. Veď spojenie *EX Plzeň* si neinformovaný človek môže vysvetľovať aj ako „z Plzne“ alebo dakto, kto videl toto pomenovanie v titulku jedných našich novín napísané dovedna so slovom *Plzeň* — teda *EXPLZEN* —, mohol ho chápať, ako oznámenie, že Plzeň už nie je takou Plzňou, ako bývala, ale dajakou inou. Podobne ako pri slovách *exkrál*, *exmajster* vieme, že ide o niekoho, kto čímsi býval, ale už tým prestal byť.

Skrátené a skratkové pomenovania sú užitočný produkt nášho jazyka, ale len vtedy, ak sú ľahko zrozumiteľné a jednoznačné. V inom, opačnom prípade je lepšie ponechať celé, pôvodné znenie slova alebo pokúsiť sa utvoriť nové pomenovanie. Takto to malo byť aj v prípade *EX Plzeň* alebo *EXPLZEN*.

O. Schulzová

## „Osemtorčatá“ — osmorčatá

V denníku *Pravda* z 15. 7. 1967 sme na str. 4 čítali slovo *osemtorčatá*: *Prvé osemtorčatá na svete sa narodili nedávno 21-ročnej Márii Terézii López de Sepulveda*. Toto slovo sa použilo prakticky prvý raz, pretože, ako to vidíme z uvedenej vety, ide o prvý známy prípad v histórii, keď sa spolu narodilo až osem detí. Tvar *osemtorčatá*, použitý v tejto súvislosti, však nie je v spisovnej slovenčine správny, čo možno ukázať rozborom jeho tvorenia.

Všimnime si tvorenie jednotlivých slov, ktorými sa označujú spolu narodené deti. Prvým z radu týchto slov je slovo *dvojča*, resp. plurálová podoba *dvojčatá/dvojčence*, zaznamenaná v *Slovníku slovenského jazyka* I, 1959, 350. Dalším je slovo *trojča* — *trojčatá/trojčence*, tiež uvádzané *Slovníkom slovenského jazyka* (IV, Bratislava 1964, 587). *Slovník* iné slová tohto druhu neuvádza. Slová *dvojča* a *trojča* sa bežne uvádzajú ako príklad aj v gramatických prácach pri výklade skloňovania podst. mien vzoru *dievča*. V *Morfológii slovenského jazyka* (Bratislava 1966, 121) sa ako príklad spomína aj tvar mn. č. *pätorčatá* (najznámejšie sú prvé, kanadské pätorčatá).

Slová *dvojča* — *dvojčatá/dvojčence*, *trojča* — *trojčatá/trojčence*, *pätorča* — *pätorčatá/pätorčence* sa tvoria príponou *-ča* od tzv. skupinových čísloviek, ktoré sú utvorené od základných čísloviek *dva* a *tri* príponou *-oje*, od ostatných čísloviek príponou *-oro*: *dvoje* — *dvojča*, *troje* — *trojča*, *pätoro* — *pätorča*. Od takýchto skupinových čísloviek tvoríme aj ďalšie slová s príponou *-ča*: *štvoro* — *štvorča*, *šestoro* — *šestorča*, *sedmoro* — *sedmorča* a tak aj *osmoro* — *osmorča*, nie „osemtorča“ („osemtorčatá“), ako je to v citovanom doklade z *Pravdy*.

Ako vznikol chybný tvar „osemtorča“? Pri tvorení skupinových čísloviek od čísloviek *päť* a *šesť* používame príponu *-oro*, pričom sa predchádzajúca spoluhláska *t* zamieňa spoluhláskou *t*: *pätoro*, *šestoro*. Od týchto tvarov tvoríme pravidelne výrazy *pätorča*, *šestorča*. Z takto utvorených slov sa chybné abstrahovala akoby prípona „-torča“, ktorá sa pripojila k základnej číslovke *osem*, a tak vznikol tvar *osemtorča* (*osemtorčatá*). Mohli tu, pravda, pôsobiť už aj tvary *pätoro*, *šestoro* a aj tvary *devätoro*, *desatoro* so zmenou *t/t*, ktoré sa môžu chybné chápať ako tvary s príponou „-toro“. Rozbor tvorenia uvedených slov na *-ča*, ktorými sa označujú spolu narodené deti, však ukazuje, že tvar *osemtorča* (*osemtorčatá*) je celkom chybný, takže ho nemožno prijať v spisovnej slovenčine.

So zreteľom na to, že sa v poslednom čase už viac ráz spolu narodilo nielen dvojce alebo troje detí, ale aj väčší počet detí (zatiaľ uvedený prípad 8 spolu narodených detí je známy ako maximálny počet), bolo by namieste uviesť takéto slová v slovníku, a to tým skôr, že sa tu môžu vyskytnúť, ako sme to práve ukázali, aj prípady chybného tvorenia slov na *-ča*.

L. Dvonč



### Nový bojovník za kultúru jazyka

Je pozoruhodné, že v rovnakom čase ako naša *Kultúra slova* začal v Sovietskom sväze vychádzať rovnako zameraný časopis *Russkaja reč* (vydáva šesťkrát ročne Ústav ruského jazyka Akadémie vied SSSR, jedno číslo v rozsahu 96 strán). Svedčí to nepochybne o tom, že problematika jazykovej kultúry je rovnako živá vo veľkom i malom národe, rovnako aktuálna pri budovaní komunizmu i pri výstavbe socializmu.

Od *Kultúry slova* sa *Russkaja reč* odlišuje dvoma vlastnosťami: má tematicky širší záber a vychádza v náklade 50 000 exemplárov.

Veľa pozornosti, ako je to v sovietskej jazykovede už tradičné, venuje sa básnickému jazyku. Zdôrazňuje sa vedúca úloha jazyka v umeleckom diele (bez kráľa niet šachovej hry, bez jazyka niet poézie, teda — bráňte kráľa). Uvažuje sa však aj o vzťahu jazyka v umeleckom diele k norme: i keď tu norma nie je taká prísna a jednoznačná, ba prípustné sú vedomé a zámerné odchýlky od nej, predsa len sa všetky odchýlky od normy a najmä ich funkcia hodnotia práve na pozadí normy.

Osobitná pozornosť sa venuje scénickej reči, pravda, predbežne len v podobe ankety hercov a spevákov, resp. učiteľov. Názory jazykovedcov na túto problematiku sa zatiaľ nepublikujú.

V statiach venovaných vlastnej kultúre reči sa autori (a sú to autori nielen z Ústavu ruského jazyka, ale aj z iných pracovísk!) zaoberajú konkrétnymi prípadmi použitia jazyka, napr. tvorením obyvateľských mien, podobou poľských a českých priezvisk majúcich adjektívnu formu, odporom niektorých milovníkov jazyka proti neologizmom (tzv. lexikálna idiosynkrázia), ale veľa miesta venujú i všeobecnejším otázkam, ako je napr. úvaha o možnosti zásahu do jazyka a teda o možnosti jazykovej politiky vôbec, ďalej úvaha o hraniciach súčasného jazyka v slovníkoch (navrhuje sa — podobne ako u nás — posunúť túto hranicu do tridsiatych a štyridsiatych rokov nášho storočia), skúmanie rukopisných oznamov a pod.

Neodmysliteľnou je terminologická rubrika. Upozorňuje sa v nej na špecifickú problematiku tejto oblasti i na mnohé nové termíny. Zaujímavé sú výklady o vzniku, význame a histórii jednotlivých slov.

Po dvoch číslach, ktoré máme doteraz v rukách, bolo by predčasné robiť zovšeobecňujúce závery a hodnotenie. Možno vysloviť len uspokojenie nad širokým a premysleným rozbehom, nad úsilím o zrozumiteľný výklad a snahou o vedecké usmernenie záujmu širokej verejnosti o kultivovanie rodného jazyka. A napokon vysloviť želanie veľa úspechov na začatej ceste i prosbu o výmenu názorov i skúsenosti v spoločnom úsilí.

J. Horecký

### O cestovnom poriadku na rok 1967 — 68

Na list J. M. z Brezna o jazykových chybách v Oblastnom cestovnom poriadku ČSD — 3 — Slovensko možno konštatovať, že sa už viac ráz poukazovalo aj v tlači na chybné slová a vety najmä v reklamných častiach cestovného poriadku. Nevieme pochopiť, prečo sa jazykovej stránke cestovného poriadku nevenuje primeraná pozornosť, hoci sa nový cestovný poriadok na rok 1967—68 redigoval i tlačil v Bratislave.

Aby sa v budúcich vydaniach napravilo, čo sa dá, upozorňujeme aspoň na tieto reklamné vety:

1. Mamičky, aj na vaše dieťky je pamätané. Obrázková knižka v detskom kútiku ich poteší.  
Správnejšie: *Mamičky, aj na vaše deti pamätáme* (alebo: *sme pamätali*).
  2. V kultúrnom stredisku je pre vaše pobavenie a poučenie televízia a rozhlas!  
Správnejšie: *V kultúrnom stredisku je na vaše pobavenie a poučenie televízia a rozhlas!*
  3. Využite voľný čas pre návštevu kultúrneho strediska.  
Správnejšie: *Využite voľný čas na návštevu kultúrneho strediska.*
  4. Lôžkové a ležadlové vozne ČSD sú určené pre Vás — pre Vaše pohodlie a odpočinok.  
Správnejšie: *Lôžkové a ležadlové vozne ČSD sú určené pre Vás — na Vaše pohodlie a odpočinok.*
  5. Nevyžadujte zmeny cestovného poriadku v dobe jeho platnosti!  
Správnejšie: *Nevyžadujte zmeny cestovného poriadku v čase jeho platnosti!*
  6. V kultúrnom stredisku knihy a časopisy máte k dispozícii.  
Správnejšie: *V kultúrnom stredisku máte k dispozícii knihy a časopisy.*
  7. Objemnejšie batožiny podávajte na prepravu ako cestovnú batožinu. Budete príjemnejšie cestovať.  
Správnejšie: *Objemnejšiu batožinu podávajte na prepravu ako cestovnú batožinu. Budete cestovať príjemnejšie.*
- Napokon pripomíname, že v slovenčine nijako neobstoí názov Správa dráhy v Bratislave, lebo slovo *dráha* v jednotnom čísle je gramatická chyba

a samo osebe je v slovenčine nesprávne. Podľa našej mienky by malo byť *Správa železníc v Bratislave*.

Dúfame — ako to napokon dúfa aj náš priateľ J. M. z Brezna — že si príslušní pracovníci povšimnú našu poznámku a v budúcnosti venujú jazykovej stránke cestovného poriadku viac starostlivosti.

J. Ružička

## Kultúra slova v právnických textoch

Všimli sme si právnické periodiká vydávané na Slovensku a zistili sme, že v porovnaní s inými odbormi majú vcelku uspokojivú jazykovú úroveň. Horšie je to s periodikami, ktoré sa nevydávajú na Slovensku. Kriticky sme sa pozreli na úsek hospodárskeho práva, ktorý reprezentuje mesačník *Hospodárske právo a Arbitrážnej praxe*. Zo slovenských príspevkov týchto mesačníkov (ináč prepotrebných a hojne používaných aj na Slovensku) vidieť, že redakcie majú čo naprávať, ak im záleží na dobrej jazykovej úrovni slovenských textov. Sondy, ktoré sme urobili v tohtoročnom 1., 4. a 5. zv. *Hospodárskeho práva* a v 3. a 5. čísle *Arbitrážnej praxe* už na prvý pohľad ukazujú, že český korektor na slovenské texty nestačí a slovenského asi nemajú. Svedčia o tom tlačové, ale i jazykové chyby: *krotě* namiesto *ktoré* (dvakrát), *škromně* n. *skromné*, *presvečit* n. *presvedčiť*, *o tázke* n. *o otázke*, *podla* n. *podľa*, *okrm* n. *okrem*, *sankice* n. *sankcie*, *arbitáže* n. *arbitráže*, *jestvujícího* (namiesto *jestvujících*) *uzorových zákonov*, *predkladá Valného* (namiesto *Valnému*) *zhromaždeniu zpravu*, *do previzorného* namiesto *provizórneho programu*, *svojim* namiesto *svojím* a pod. Možno si to vysvetliť len tak, že český korektor prepúšťa slovenský text bez zásahu, nakoľko český text je z tejto stránky vzorný.

Slabým miestom sú aj citácie z názvov slovenských článkov. Tak napr. článok A. Zirána z *Právneho obzoru* (ročník XLIX, č. 7, str. 645) je citovaný s týmito hrubými chybami: *Urok z omeškanija ve vzťahoch medzi organizáciami*.

Mnoho chýb sa dostalo do slovenského textu len preto, že ho vysádzal český sadzač a asi nebolo slovenského korektora, ktorý by mu bol opravil čechizmy *zmlúvné vzťahy*, *podľa názoru autora*, *otázkach*, *presadzovaním*, *predkládá*, *právnych*, *hospodárskymi* (2-krát), *zo dňa 27. ledna*, *prevzatiu* (2-krát), *než na ně*, *v době* a pod.

Poslednú kategóriu chýb zaviňujú podľa všetkého už sami autori. Upozorňujeme na ne preto, že ide o chyby, ktoré sa dosť často zjavujú aj v publikáciách vydávaných na Slovensku: *občiansko-právne* — správ. *občianskoprávne*; *občianskeho zákonníka* (kódexy získali charakter vlastného mena, preto ich píšeme s veľkým začiatočným písmenom, teda *Občiansky zákonník*, *Zákonník práce* a pod.); *bankovních úverov* — správ. *bankových úverov*; *rozhodčí súd* — správ. *rozhodcovský súd*

(*rozhodca* — *rozhodcovský*); *dieľči výsledok* — správ. *čiasťkový výsledok*; *nadobúda nevidaných rozmerov* — správ. *nevidané rozmery*, keďže sloveso *nadobúdať* sa viaže so 4., a nie s 2. pádom; *zahájila medzinárodnú akciu* — správ. *začala (otvorila) medzinárodnú akciu*; *zahájit* znamená v slovenčine zakázať priechod, zahradiť; *zaoberali sa na vedeckom kolokviu o probléme* — správ. *zaoberali sa/zapodievali sa problémom*, lebo ustálená väzba je *zaoberať sa niečím*; *aj článok dr. Andô* — správ. *článok dr. Andôa* (v Pravidlách podľa vzoru Szabó); *u rozhodnutí, u orgánu* — správ. *v rozhodnutí, na orgáne, pri orgáne*, lebo *predložka u* sa používa najmä vtedy, keď ide o vyjadrenie vzťahu k osobám; § 4, ods. 1; správ. § 1 ods. 1. Tehnika legislatívy sa ustálila pri citáciách vzhľadom na to, že ide o súvislú vetu, ktorá sa neperuší čiarokou za príslušným označením, teda: § 26 ods. 1 písm. a) zák. č. 65/1965 Zb.; *z obligatornosti* — správ. *z obligatornosti*; *právo k prehláseniu* — správ. *na vyhlásenie* (prehlasujú sa len voliči pri hlasovaní, keď sa dostanú do menšiny); *6-mesačnej* — správ. *6-mesačnej*; *nesúhlasí so závermi dr. M. uvedeně* — správ. *uvedenými*; *prerozdelenie prostriedkov* — správ. *znovurozdelenie prostriedkov*. Ide o nový termín, pri ktorom sa české slovo *přerozdělení* správne preložilo v slovenskom vydaní Zbierky zákonov ako *znovurozdelenie*. (Pozri § 39 vlád. nar. č. 100/1965 Zb.).

Aby sa nám zle nerozumelo, chceme zdôrazniť, že nie sme proti uverejňovaniu slovenských príspevkov v českých periodikách. Hospodárske právo i Arbitrážnej praxe majú svoje domovské právo aj na Slovensku. Sú rovnocenným pomocníkom v teórii i v praxi aj pre právnikov na Slovensku. Okrem toho terajším systémom, podľa ktorého sa uverejňujú slovenské príspevky v pôvodnom znení, a nie v preklade, lepšie sa poznáva veľká rodina právnikov v Čechách a na Slovensku. Českí kolegovia však musia uznať, že nám nie je ľahostajné, ako sa pritom narába s našim spisovným jazykom. Aj to nám je jasné, že v každej českej tlačiarňi nemôže byť slovenský korektor, nehovoriac o redaktorovi. Potom ale inšie neprichodí, len zabezpečiť, aby pred zalomením príslušného čísla *Hospodárskeho práva* alebo *Arbitrážnej praxe* vykonal korektúru sám autor. Odstránili by sa aspoň tie chyby, ktoré urážajú.

Š. Sabol

## SPYTOVALI STE SA

**Menej presvedčivý.** — E. Č. z Bratislavy: „Je správne stupňovanie *menej presvedčivejší*?“

Takéto stupňovanie vlastností — v tomto prípade vlastností menšej intenzity — nie je správne a už sme naň na iných miestach upozorňovali (napr. v Jazykovej poradni rozhlasu a potom i v knižnom výbere Jazyková poradňa II). Ale keďže sa chyby opakujú (konkrétne táto chyba je častá v dennej tlači), musíme opakovať aj upozornenia, poučky, vysvetlenie.

V tomto prípade treba vysvetliť dve veci: 1. V slovenčine môžeme druhý stupeň tvoriť aj opisom, t. j. spojením základnej podoby vlastnostného prídavného mena s druhým stupňom prísloviek *veľa* (*mnoho*) a *málo*, teda s príslovkami *viac* a *menej*. Je to takzvané opisné stupňovanie. Takéto stupňovanie je teda správne a je synonymné k normálnemu stupňovaniu pomocou prípony. Možno ním vyjadriť vyšší aj nižší stupeň intenzity: *viac ustatý* — *menej ustatý*, *viac presvedčivý* — *menej presvedčivý*. 2. Druhý stupeň v opisnom stupňovaní sa nevyjadruje formálne na základnom prídavnom mene stupňovacou príponou, lež iba pomocou druhého stupňa príslovky *veľa* (*mnoho*) a *málo* — teda *viac* a *menej*.

Chybné stupňovanie, napr. *menej presvedčivejší*, vzniká nenáležitým spojením oboch možných a správnych spôsobov stupňovania, teda pomocou stupňovacej prípony (neopisný spôsob) a pomocou príslovky *menej* (opisný spôsob). Táto neprípustná kontaminácia dvoch správnych možných spôsobov vzniká pravdepodobne — okrem iného — zo snahy po zdôraznení. Zdôraznenie, bližšie určenie však možno dosiahnuť inak, napríklad použitím prísloviek ešte alebo oveľa: ešte *menej presvedčivý*, oveľa *menej presvedčivý*.

E. Smiešková

**Oveľa viac — nie „ďaleko viac“** — M. U. z Bratislavy: „Možno pokladať výrazy *oveľa viac* a *ďaleko viac* za rovnocenné a jazykovo správne?“

Pod vplyvom češtiny sa začína šíriť príslovka *ďaleko* v takých spojeniach ako *ďaleko lepši*, *ďaleko viac* a pod., kde je príslovkou miery. V spisovnej slovenčine má príslovka *ďaleko* iba miestny, zriedkavejší časový význam. (Pozri aj Slovník slovenského jazyka I, heslo *ďaleko*.) Na vyjadrenie miery pri porovnávaní máme v slovenčine dve príslovky, a to *oveľa* a *omnoho*.

Preto namiesto spojení *ďaleko lepši*, *ďaleko viac*, *ďaleko bohatši* hovoríme a píšeme správne po slovensky *oveľa lepši*, *oveľa viac*, *oveľa bohatši*, prípadne *omnoho lepši*, *omnoho viac*, *omnoho bohatši*.

J. Prokop

**Mazanie — masenie, mazivo — masť.** — E. Toman z Považskej Bystrice: „Na pracovisku máme ustavičné spory o výrazy *mazanie* — *masenie*, *mazivo* — *masť*. Poradte nám, čomu máme dať prednosť. Čo je správne?“

Pri rozhodovaní o tom, či odborné názvy, o ktoré sa zaujíma náš pisateľ, treba utvoriť od slovesa *mazať* alebo *masiť*, sa vzhľadom na vžitost obidvoch výrazov sotva môžeme postaviť na priamočiare stanovisko správne — nesprávne. Vo význame „natierať, potierať, trieť nejakou masťou alebo mazadlom“ používajú sa obidve slová celkom bežne (pozri Slovník slovenského jazyka II, str. 103, 115). Od slovotvorného základu *mazať* sú utvorené napr. výrazy *mazanie*, *maznica*, *mazivo* (z novšej odbornej literatúry pozri napr. v publikácii Železničná terminológia II, Bratislava 1964, str. 216, 217). Pravdaže podobné slovotvorné možnosti dáva aj sloveso *masiť*, preto popri podobách *mazanie*, *maznica*, *mazivo* atď. pokladáme za ústrojnú aj výrazy *masenie*, *masenica*, *masť* ap. Isté ťažkosti (alebo spory, ako sa dozvedáme z listu), vznikajú vlastne preto, že niektorí používatelia spisovného jazyka poznajú pri slovese *mazať* predovšetkým význam „zababrať sa, zašpiniť sa“, preto im nemožno zazlievať, ak uprednostňujú sloveso *masiť* (a potom aj príslušné odvodeniny), ktoré takýto význam nemá. Netreba azda ani uvádzať, že z odborného hľadiska je výhodné používať pre jeden pojem len jeden názov, a to podľa možnosti taký, ktorý najlepšie vyhovuje z jazykovej i vecnej stránky. Zaisťuje sa tak presnosť dorozumievania.

I. Masár

**Pečienka — pečeň.** — Pracovníci Reštaurácií 1 z hospodárskeho strediska na hlavnej stanici nás prosia o informáciu, aký význam má v spisovnej slovenčine slovo *pečienka*, presnejšie, či je správne, keď sa týmto slovom na jedálnych lístkoch označuje pečené mäso, ako to vyplýva z názvov *zbojnícka*, *cigánska*, *znojemska pečienka* ap.

Pisatelia listu sa pri zdôvodňovaní svojej otázky odvolávajú na poznámku v istom potravinárskom odbornom časopise, kde sa vraj hovorí, že v slovenčine má slovo *pečienka* iný význam, že teda nie je vhodné označovať ním aj pečené mäso.

Je pravda, že pod slovom *pečienka* nerozumie sa v slovenčine iba pečené mäso, ale že sa toto slovo používa aj na označenie žľazy v tele, ktorú v češtine poznáme pod menom *játra*. V Slovníku slovenského jazyka III, str. 50 sa však môžeme poučiť, že slovo *pečienka* patrí medzi homonymá. Prvé homonymum — *pečienka*<sup>1</sup> — znamená „pečené mäso“. Druhé homonymum — *pečienka*<sup>2</sup> — má význam „žľaza uložená v tele“, no je pri ňom skratka *hovor.*, čo značí, že slovo *pečienka* v tomto význame patrí do hovorového štýlu spisovného jazyka a ako neutrálne rovnoznačné slovo sa uvádza slovo *pečeň*.



V potravinárskej odbornej terminológii používa sa slovo *pečienka* iba vo význame „pečené mäso“, zatiaľ čo v druhom prípade sa dôsledne používa slovo *pečeň*. Teda: *cigánska* (znojemska, prírodná, zbojnica) *pečienka*, ale *dušená* (vyprážaná, anglická atď.) *pečeň*. Niet preto dôvodu, aby sa uvažovalo o zmene tohto stavu, t. j. aby sa na jedálnych lístkoch uvádzali iné názvy jedál namiesto ustálených názvov *cigánska*, *hovädzia pečienka*, *znojemska hovädzia pečienka*, *hovädzia pečienka na hrúbkoch* (nie na „hrúbkoch“), pravda, ak sa naproti tomu dôsledne budú uvádzať aj názvy *dušená pečeň*, *anglická pečeň*, *vyprážaná pečeň*.

V. Slivková

**O slovese zahájiť.** — J. B. z Topolčian: „V rozhlas 11. 6. 1967 vo večerných zpravách o 19 00 hod. hlásateľ čítal takúto vetu: *Arabskí študenti v Senci zahájili hladovku*. Nepáči sa mi tu sloveso *zahájiť*.“

Veta bola narychlo a nedbanlivo preložená z češtiny. V slovenčine je slovo *zahájiť* v takomto spojení nesprávne. Prekladateľ večerných správ mal použiť sloveso *začať*. Preto uvedená veta mala znieť: *Arabskí študenti v Senci začali hladovku*. Aj v niektorých iných spojeniach sa nesprávne používa sloveso *zahájiť*. Napr. *zahájiť schôdzku*, *zahájiť školský rok*, *zahájiť prednášky* a pod. V týchto spojeniach treba použiť alebo sloveso *otvoriť*, alebo *začať*. To značí, že máme správne hovoriť a písať: *otvoriť schôdzku*, *začať školský rok*, *začať prednášky* a pod. Na nesprávne používanie slovesa *zahájiť* sa upozorňovalo aj v rozhlas 1) a poučenie o ňom je aj v knižnom výbere z jazykových rozhlasových relácií (pozri Jazyková poradňa I, Bratislava 1957, 107).

J. Prokop

**Šponovky, perovky — španovky.** — Žiačka Evka S. z Belej sa nás opýtala, ako sa správne pomenúvajú tie dlhé, tesne priliehajúce nohavice s podpinkami zužujúce sa smerom k členkom, ktoré sa nosia na lyžovačku a ktoré dnes veľa dievčienec, slečien, ba i nemálo žien nosí aj v jarných a letných mesiacoch ako vychádzkové i bežné denné oblečenie namiesto sukne.

Všeobecne rozšírené a pritom správne je pomenovanie *šponovky*. Je to pomenovanie odvodené od nemeckého slovesa *spannen*, ktoré by sme do slovenčiny preložili ako *napnúť*, *napínať*. Ako teda vidieť, je to pomenovanie utvorené z nemeckého základu a hláskoslovne prispôbené slovenčine. Je to pomenovanie neobdobné, hovorové. Krajčírmi tento druh nohavíc volajú *perovky*. Pri jeho tvorení vyšli zo slovenského základu, zo slovesa *perovať*.

Nemecký základ slova *šponovky* nás však nemusí viesť k tomu, aby sme ho pokladali za nesprávne. Môžeme ho používať v bežnej, hovorovej reči ako veľa iných slov utvorených z cudzích, inojazyčných, neslovenských základov. Možno, že postupne sa aj v bežnej reči zaužíva odborný výraz slovenského pôvodu — *perovky*, ktorý potom pomenovanie cudzieho pôvodu z nášho jazyka vyradí.

Tvar *španovky*, ktorý je tiež utvorený z nemeckého základu, lenže bez hláskoslovného prispôbenia slovenčine, nepokladáme za správny.

O. Schulzová

**Námestník alebo zástupca, nie „námestok“.** — L. Č. z Bratislavy: „So slovami *námestok*, *námestník*, *zástupca* máme ustavičné ťažkosti. Niektorí kolegovia hovoria, že sú správne všetky tri slová, iní sa vyhýbajú slovu *námestok*. Rozhodnite ako to vlastne je. Po Vašom rozhodnutí azda prestanú zbytočné hádky o slovíčka.“

Je sympatické, že v podniku, kde pracuje náš pisateľ, aspoň časť jeho pracovníkov má kritický postoj k nevhodným, ale používaným slovám. V takých podnikoch sa nad výberom vyjadrovacích prostriedkov nezamýšľajú vôbec, a tak v ich korešpondencii a na menovkách môžeme čítať chybné spojenia *námestok predsedu*, *námestok hlavného inžiniera*, *námestok riaditeľa* atď. Pritom na nápravu tejto chyby stačí naozaj maličkosť — nazrieť do SSJ III, str. 255, kde sa výslovne uvádza, že slovo *námestok* nie je správne a že namiesto neho treba používať výrazy *námestník*, *zástupca*. Teda *zástupca/námestník riaditeľa*, *zástupca/námestník hlavného účtovníka*, *zástupca/námestník hlavného inžiniera* atď. Za neústrojné sa pokladá slovo *námestok* preto, lebo v súčasnej spisovnej slovenčine sa príponou *-ok* netvorí názvy osôb od substantívneho základu; tvoria sa ňou najmä podstatné mená zo slovesných základov (*výrastok*, *výpalok*, *zárobok* atď.).

Slová *námestník*, *zástupca* sú vhodné všade tam, kde sa od základného názvu osoby vykonávajúcej istú vedúcu úlohu nedá úspornejším postupom utvoriť pomenovanie jej zástupcu. Napr. od podstatného mena *predseda* utvoril sa názov osoby, ktorá ho môže zastúpiť, predponou *pod-*: *podpredseda*. Pretože sa neustáliť názvy *podriaditeľ*, *podminister*, *podtajomník*, treba používať termíny normované v štátoprávnej terminológii, t. j. *námestník/zástupca riaditeľa*, *námestník ministra*, *námestník povereníka* atď. Zaujímavé je, že v istých okruhoch, resp. funkciách je používanie slov *námestník* a *zástupca* ustálené, v iných je kolísanie. Napr.: *námestník ministra obrany*, *zástupca veliteľa rot*; *námestník/zástupca riaditeľa* (vo výrobných podnikoch), ale v škole len *zástupca riaditeľa*.

Dodajme naostatok, že náš pisateľ asi nemá k rodnej reči najlepši vzťah, keď nekompromisné uprednostňovanie spisovných slov kvalifikuje ako zbytočnú hádku o slovíčka. Ak si jeho kolegovia z trojice *námestok*, *námestník*, *zástupca* zásadne a vedome vyberajú len správne výrazy, nie je to zbytočné, ale chvályhodné.

I. Masár

**Otvorček, škára alebo prieduch?** — Š. M. z Bratislavy: „V Botanike pre 6. ročník na str. 38 sa píše: Do listov vchádza kyslík otvorčekmi v ich pokožke. Ale na tej istej strane čítame, že do drevnatých osí vchádza kyslík škárami v kôre, a o niekoľko riadkov nižšie sa dozvedáme o dýchacích škárah na kôre bazy čiernej. Myslím, že slová *otvorček* a *škára* nie sú botanické termíny.“

Už z nejednotnosti používania slov *otvorček*, *škára*, *dýchacia škára* vyplýva, že tu nejde o otvorček v pravom zmysle (lebo by to musela byť prirodzeným alebo umelým spôsobom vytvorená dierka), ale skôr o úzku štrbinu, prípadne pozdĺžnu trhlinu, puklinu na liste alebo v kôre rastliny. Na pomenovanie tohto javu je normovaný presný termín *prieduch*, ktorý v pokožke

listov a osí cievnatých rastlín slúži na výmenu plynov a odparovanie vody. (Pozri SSJ III, str. 545.) Názorne a jednoducho by sa dalo povedať, že prieduchom prechádza vzduch; termín *prieduch* (porov. aj *priedušky*, *priedušnica*) je významovo priezračný a ustálený. Uvedená veta v učebnici mala teda znieť takto: „Do listov vchádza kyslík prieduchmi v ich pokožke.“  
J. Matejčík

**Mozog** — 2. p. mozgu. — L. Kulčár, Krškany, okr. Levice: „Podstatné meno *mozog* sa skloňuje podľa vzoru *dub*. Prečo teda nemá v 2. páde j. č. -a, ako vzor, podľa ktorého sa skloňuje?“

Podstatné meno *mozog* sa síce skloňuje podľa vzoru *dub*, lenže v 2. p. jednotného čísla týchto podstatných mien býva nielen pádová prípona -a, ale aj -u. Podrobne sa o používaní týchto prípon možno dozvedieť z Morfológie slovenského jazyka (Bratislava 1966, str. 89—91). Stručnejšie poučenie pre bežnú prax je aj v Pravidlách slovenského pravopisu (8. vydanie, str. 54).

Pripomíname, že úplne presné pravidlá o tvorení 2. p. jednotného čísla podstatných mien vzoru *dub* tu nemožno podať. Pri neistote treba nazrieť do normatívnych príručiek. Pravidlá slovenského pravopisu i Slovník slovenského jazyka zaznamenávajú pri slove *mozog* genitívnu príponu -u, teda *mozgu*. Takúto príponu majú aj iné podstatné mená zakončené na spoluhlásku g, napr. *drobizg* — *drobizgu*, *vrzg* — *vrzgu*, *glg* — *glgu* atď.

Pravidlo o tom, že sa isté podstatné meno skloňuje podľa pádovej prípony onoho vzoru neslobodno chápať tak, že musí mať všetky pádové prípony úplne zhodné so vzorom.

I. Masár

**Jednať sa.** — J. M. z Horných Lefantoviec: „Nepozdáva sa mi, keď sa sloveso *jednať* používa v spojeniach typu *jedná sa o vysokú úrodu*. Keď máme používať toto slovo?“

Na jarmokoch a v obchodoch, pri kúpe dobytky, spotrebného tovaru a pod. sa v minulosti kupujúci s predávateľom jednali, aby sa mohli dojednať, zjednotiť v cene. V tomto prípade sa používa sloveso *jednať sa* náležite. No slovo *jednať sa* nie je na mieste v spojení *jedná sa o vysokú úrodu*, ani v týchto prípadoch, ktoré sme nedávno čítali v novinách a počuli v rozhovorech: *jedná sa o záchranu úrody pred záplavami*, *jedná sa o výstavbu nových bytov pre novomanželov*, *jedná sa o vydaj našej dcéry*.

Uvedené príklady mali správne znieť: *ide o vysokú úrodu*, *ide o záchranu úrody pred záplavami*, *ide o výstavbu nových bytov pre novomanželov*, *ide o vydaj našej dcéry*. Nezabúdajte teda na správne spojenie *ide o...*

J. Prokop

|                                                          |     |
|----------------------------------------------------------|-----|
| Mazanie — mastenie, mazivo                               |     |
| — mastivo. I. Masár . . .                                | 317 |
| Pečienka — pečenie. V. Slivková . . .                    | 317 |
| O slovese <i>zahájiť</i> . J. Prokop                     | 318 |
| Šponovky, perovky — španovky. O. Schulzová . . .         | 318 |
| Námestník alebo zástupca, nie „námestok“. I. Masár . . . | 319 |
| Otvorček, škára alebo prieduch? J. Matejčík . . .        | 319 |
| Mozog — 2. p. mozgu.                                     |     |
| I. Masár . . .                                           | 320 |
| Jednať sa. J. Prokop . . .                               | 320 |

# KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, populárnovedný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV. Ročník 1, 1967, číslo 9. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., Bratislava, Dukelská 51. Povoľené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-66. K-18-71537

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967

Cena Kčs 3,—